

УДК 327.82:339.54+347.73

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.02.07>

Камінська Наталія Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий консультант
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID 0000-0002-7239-8893
na-pro@ukr.net

Пожидаєва Марія Анатоліївна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут
Державного вищого навчального закладу
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
ORCID 0000-0003-2355-1131
pozhydaeva_maria@ukr.net

ПРАВОВА ПРИРОДА САНКЦІЙ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ У ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКОМУ ВТОРГНЕННЮ

Анотація

Мета і завдання статті полягають у з'ясуванні правової природи такого інституту як санкції, підходів до класифікації видів або типів санкції, а також аналізі практичних аспектів застосування у зв'язку з активізацією російської агресії. Ще з березня 2014 року у зв'язку з агресією РФ відносно Української держави, посяганням на територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів України, порушенням прав і свобод людини і громадянина, захопленням державної власності України на універсальному, регіональному і локальному рівнях були запроваджені антиросійські санкції, відповідні санкційні режими, санкційні політики. З огляду на неспровоковане і невиправдане вторгнення Росії в Україну в 2022 році актуалізувалося питання запровадження різних типів і видів міжнародних санкцій проти держави-агресорки. Разом з тим, постала низка теоретичних і практичних питань стосовно даного інституту, що потребують ґрунтовного всестороннього дослідження.

Наукова новизна полягає у всебічному дослідженні восьмирічного досвіду застосування санкцій проти Росії майже півсотнею держав, низкою міжнародних організацій, а також специфіки механізмів реалізації різних видів, типів і режимів міжнародно-правових санкцій, яке підтверджує той факт, що у сучасних умовах за санкціями надійно закріпилася репутація комплексу заходів «between wars and words» («між війнами та словами»).

Висновки. Санкції як спосіб здійснення тиску на зовнішню політику Росії з одночасним обмеженням її руйнівного потенціалу як для національної безпеки та територіальної цілісності України, так і для міжнародної безпеки, на жаль, мають незначний вплив на процес прийняття рішень зі здоровим глуздом на основі загальноцивілізаційних цінностей вищими посадовими особами та органами влади Росії, а також на зупинення російської збройної агресії у цілому. Звісно, санкції є інструментом довгострокової дії та можуть мати максимально політичний, економічний та інший ефект через тривалий час після їх введення, до того ж наслідки можливі неоднозначні й негативні. Тому необхідною є оцінка протиправних діянь РФ в усіх міжнародних організаціях, їх органах, спеціалізованих інституціях та ін., запровадження сучасної мережі моніторингу реалізації міжнародно-правових санкцій проти РФ у зв'язку з агресією проти України, їх відповідних наслідків, а також застосування на міжнародному рівні дієвих механізмів запобігання обходу та уникненню таких санкцій.

Ключові слова: санкції, правова природа, види санкцій, міжнародні санкції, фінансові санкції, міжнародно-правові акти, законодавство, російська агресія, відповідальність.

Kaminska Nataliia V.,
Doctor of Law, Professor,
the chief scientific consultant
of the Legislation Institute
of the Verkhovna Rada of Ukraine
ORCID 0000-0002-7239-8893
na-pro@ukr.net

Pozhydaieva Mariia A.,
Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of Administrative and Financial Law Department,
Institute of Law of Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
ORCID 0000-0003-2355-1131
pozhydaieva_maria@ukr.net

LEGAL NATURE OF SANCTIONS AND THEIR EFFECTIVENESS IN COUNTERING THE RUSSIAN INVASION

Abstract

The purpose and objectives of the article are to clarify the legal nature of such an institution as sanctions, approaches to the classification of types or types of sanctions, as well as analysis of practical aspects of application in connection with the intensification of russian aggression. Since march 2014, anti-russian sanctions and appropriate sanctions have been imposed in connection with Russia's aggression against the Ukrainian state, encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine's state borders, violation of human and civil rights and freedoms, and seizure of state property at the universal, regional and local levels. regimes, sanctions policies. Given the unprovoked and unjustified russian invasion of Ukraine in 2022, the issue of imposing various types and kinds of international sanctions against the aggressor state became relevant. At the same time, a number of theoretical and practical issues have arisen in relation to this institute, which require a thorough comprehensive study.

***Scientific novelty.** Eight years of experience in the application of sanctions against Russia by almost fifty states, a number of international organizations, as well as the specifics of mechanisms for implementing various types, types and regimes of international sanctions confirm the fact that in modern conditions sanctions have firmly established a reputation («Between wars and words»).*

***Conclusions.** Sanctions, as a way of putting pressure on Russia's foreign policy while limiting its destructive potential for both Ukraine's national security and territorial integrity and international security, unfortunately have little effect on common-sense decision-making based on common civilization values by senior officials and the russian authorities, as well as to stop russia's armed aggression in general. Of course, sanctions are a long-term tool and can have the maximum political, economic and other effect long after their introduction, and the consequences can be ambiguous and negative. Therefore, it is necessary to assess the illegal actions of Russia in all international organizations, their bodies, specialized institutions, etc., the introduction of a modern network of monitoring the implementation of international sanctions against Russia in connection with aggression against Ukraine, their consequences, and international application levels of effective mechanisms to prevent circumvention and avoid such sanctions.*

***Key words:** sanctions, legal nature, types of sanctions, international sanctions, financial sanctions, international legal acts, legislation, russian aggression, responsibility.*

Постановка проблеми. З початком агресії з боку РФ відносно Української держави, посягання на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, по-

рушення прав і свобод людини і громадянина, захоплення державної власності України ще з березня 2014 р. у міжнародно-правовій практиці на універсальному, регіональному і

локальному рівню були запроваджені антиросійські санкції, відповідні санкційні режими, санкційні політики.

Водночас, хоча й існує різноманітність типів або видів, режимів міжнародно-правових санкцій, даний інструмент не завжди видається ефективним або своєчасним, іноді спостерігається їх фрагментарність, непослідовність, абстрактний характер тощо. Усе це змушує здійснити відповідний ґрунтовний аналіз даного інституту, особливо в умовах неспровокованої і невинуватої російської збройної агресії у 2022 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика санкцій, санкційних режимів і санкційних політик є міжгалузєвою та міждисциплінарною. Різноманітні їх аспекти вивчаються юристами, зокрема, представниками різних галузей юридичної науки, найбільшою мірою юристами-міжнародниками. Так, варто відзначити, що вагомий внесок у формування доктринальної основи з даної проблематики зробили В. Василенко, А. Войціховський, Р. Губань, В. Горбулін, А. Іванський, І. Лукашук, Л. Наливайко, А. Кориневич, В. Денисов, Р. Калюжний, М. Кучерявенко, О. Скрипнюк, В. Ржевська, К. Савчук, О. Задорожній, К. Кононова, М. Медведєва, Ю. Малишева, В. Буткевич, О. Буткевич, Т. Короткий, М. Гнатовський, М. Буроменський, О. Орлюк, Н. Пронюк, В. Топчій, Л. Воронова, Ю. Ковалів, Ю. Седляр, К. Фліссак, Н. Шапгала, Ю. Шемшученко, О. Шпакович, Є. Щербань та ін.

Слід підкреслити значення наукового доробку сучасних дослідників, представників вітчизняної і зарубіжної науки міжнародного права. Водночас для багатогранного розуміння поняття та специфіки санкцій у сучасних умовах потрібно розкрити різноманітні підходи учених представників різних галузей науки, а також практики їх реалізації.

Мета і завдання статті полягають у з'ясуванні правової природи такого інституту як санкції, підходів до класифікації видів або типів санкції, а також аналізі практичних аспектів застосування у зв'язку з активізацією російської агресії.

Виклад основного матеріалу. Попри відсутність активної уваги дослідників до тематики санкцій, загалом її малодослідженість у юридичній літературі, події останніх

років змушують зосередитися на розкритті їх сутності, специфічної політико-правової, економічної та іншої природи, механізмів застосування тощо.

Санкція (лат. *sanctio* – найсуворіша постанова, непорушне узаконення, від лат. *sancire* – ухвалювати, робити священним) – полісемічне слово, яке можна розглядати як дозвіл уповноваженого органу (особи), міру відповідальності тощо [1].

Це каральний захід правового впливу / регулювання, міра примусу щодо держави, що порушила міжнародні норми, договори, зобов'язання; спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовуються проти фізичних чи юридичних осіб за законодавством певної держави [2–3].

В одному з тлумачних термінологічних словників дана категорія трактується як захід або рішення, що має, як правило, остаточний (що не підлягає перегляду) характер. Термін санкція у праві має три основні значення:

1) встановлений законом захід, який застосовується щодо правопорушника з певними несприятливим наслідками;

2) установлений законом порядок обов'язкового затвердження відповідним державним органом чи посадовою особою якогось акта, що надає йому сили закону (наприклад, санкціонування главою держави прийнятого закону, судом чи прокурором постанови слідчого тощо);

3) структурна частина загальної правової норми, у якій визначено наслідки її порушення або невиконання й передбачено певні заходи державного впливу щодо порушника.

Поряд із цим, автори згаданого вище термінологічного словника виокремлюють санкції міжнародно-правові – захід потерпілої держави проти держави, яка порушила юридичне зобов'язання, взяте щодо неї, з метою спонукти її до виконання цього зобов'язання [4, с. 471].

До того ж санкції – це елемент правової норми, який встановлює наслідки виконання чи невиконання юридичних обов'язків, встановлених у диспозиції. При цьому санкції поділяють залежно від галузевої приналежності на: а) фінансово-правові (накладення штрафу, пені); б) адміністративно-правові (штраф, позбавлення права); в) цивільно-правові (визнання правочину недійсним, відшкодування збитків); г) кримінально-пра-

вові (позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні). За характером санкції поділяються на: а) правовідновлювальні заходи, що спрямовані на відновлення правового становища, яке існувало до правопорушення; б) превентивні заходи, спрямовані на попередження правопорушень; в) заходи відповідальності, спрямовані на перевиховання правопорушника [5].

У юридичних та інших джерелах також виокремлюють персональні, трансперсональні, прагматичні, королівські, всеосяжні, торгові та інші види санкцій, рекламації, репресалії тощо.

Зокрема, репресалії (від лат. *repressalial* – утримувати, зупиняти) – вид міжнародно-правових санкцій, односторонні примусові заходи, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої з метою примусити припинити їх і прийняти запропоновані вимоги. Їх формами визначають: ембарго, бойкот, заморожування авіарів (внесків) держави-порушника в банках, вилучення своїх внесків із банків держави-порушника, застосування військової сили тощо. Репресалії допускаються як контрзахід у разі правопорушення, повинні здійснюватися відповідно до міжнародного права, але оскільки є контрзаходами щодо правопорушника, остільки можуть виходити за його рамки в тих межах, що визначаються характером правопорушення. Відповідно репресалії мають бути пропорційними – інтенсивність контрзаходів не може бути вища за ту, що необхідна для досягнення безпосередньої мети. Репресалії допускаються лише після того, як сталося порушення, тобто як реакція на доконаний факт, а не як спосіб запобігання такому порушенню; водночас повинні припинятися з досягненням мети, спонукаючи до припинення правопорушення та виконання зобов'язань щодо породжених ним правовідносин відповідальності [6–7].

Сучасне міжнародне право забороняє збройні репресалії – бомбардування, інтервенцію, мирну блокаду тощо, а також погрози такими репресаліями. Але у випадку опору винної сторони при застосуванні репресалій допускається обмежене застосування сили. Варто звернути увагу, що міжнародним гуманітарним правом заборонено застосовувати репресалії до: цивільних осіб та цивільних об'єктів; військовополонених; по-

ранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію чи аварію літального апарата; медичного та духовного персоналу; осіб та об'єктів, які користуються спеціальним захистом; об'єктів, що необхідні для виживання цивільного населення; природного середовища [8].

На наше переконання, оскільки санкції як інструмент впливу має доволі значні масштаби застосування, то і видів з різними підвидами, типів санкцій існує чимало. Загалом це політико-правовий та економічний інструмент, який використовується країнами або міжнародними організаціями для переконання певного уряду або групи урядів змінити свою політику шляхом обмеження торгівлі, інвестицій або іншої комерційної діяльності. У більшості випадків даний інструмент застосовується до тих країн, які грубо порушують міжнародне право, права людини, загрожують світовому порядку, створюють загрозу, розробляючи або погрожуючи ядерною або іншою летальною зброєю масового знищення [9].

Як зауважує А. Войціховський, у науці міжнародного права існує тенденція розуміти під санкціями примусові заходи, що здійснюються міжнародними організаціями. Що ж стосується держав, то здійснювані ними заходи слід іменувати контрзаходами. Санкції можуть застосовуватися лише у разі вчинення міжнародного навмисного правопорушення, вони є реакцією на таке правопорушення чи навмисне заподіяння шкоди. На відміну від інших форм прояву принципу відповідальності (висунення претензії на відшкодування шкоди), застосування санкцій полягає не лише у компенсації інтересів постраждалої сторони за рахунок інтересів сторони-відповідача, але й в обмеженні політичних і матеріальних інтересів останньої. Санкції за своїми наслідками не завжди бувають пропорційними шкоді, заподіяній державою-правопорушницею, вони можуть перевищувати обсяг і характер шкоди. У цьому полягає характерна ознака санкцій, що відрізняє їх від інших форм відповідальності та надає їм характеру покарання [10, с. 134–135].

Ще Г. Кельзен тлумачив санкції виключно як примус, який не включає ні відшкодування збитків, ні задоволення вимог. Єдиним можливим наслідком правопорушення є застосування санкцій, а будь-який

правопорядок розглядався як порядок примусу [11, с. 706–710]. Л. Оппенгейм під санкціями розумів примусові заходи розв'язання спорів, тобто заходи, які тією чи іншою мірою містять елементи примусу й застосовуються однією державою для того, щоб змусити іншу державу погодитись на таке врегулювання спору, яке бажане першій. До цих заходів відносять реторсії, репресалії (у т. ч. ембарго), мирну блокаду й інтервенцію [12, с. 157–158].

Протягом останніх десятиріч цей правовий інститут зазнав суттєвих змін, а досвід застосування санкцій свідчить, що примусові заходи невійськового характеру відіграють провідну роль у забезпеченні реалізації норм міжнародного права. Механізм примусу є необхідним елементом будь-якої системи права, в тому числі міжнародного. Держави як основні суб'єкти міжнародного права не підпорядковуються одна одній, тому й немає централізованого апарату примусу, здатного зобов'язувати суверенних суб'єктів дотримуватися міжнародно-правових норм. Паритетний та координаційний характер міждержавних відносин зумовив особливості механізму примусу, відповідно до якого «охорона прав та інтересів суб'єктів, у разі необхідності, може здійснюватися через примус самими суб'єктами» [13, с. 5; 14].

Своєрідною є наукова позиція австрійського професора А. Керна, що «санкції можуть вводиться як державами, так і міжнародними організаціями, та мати будь-яку з цілей: зміну політичного курсу держави або впроваджуваної нею політики; покарання чи помсту за вчинені дії; або як сигнал для держави чи третіх країн. Крім цього, логічне обґрунтування економічних санкцій може включати сприяння військовим цілям, з одного боку, і збереження миру, з іншого. Можливе використання санкцій як засобу ведення діалогу. Деякими з тактичних політичних цілей санкцій можуть бути стримування чи примус держави-правопорушника або стримування чи примус інших держав або осіб, які не є делінквентом, але ведуть торгівлю чи бізнес з адресатом санкцій» [15, с. 10].

Якщо раніше деякі юристи-міжнародники називали санкціями примусові заходи міжнародних організацій, то все частіше в науковому обігу з'являються відмінні точки зору. Зокрема, професор І. Лукашук ствер-

джує, що «відповідальність і санкції, хоча і є взаємопов'язаними, проте є різними явищами. Санкції є засобами імплементації відповідальності» [16, с. 308].

Останнім часом як з-поміж юристів, так і політологів поширилась концепція «позитивних» («заохочувальних») міжнародних санкцій, які спрямовані на припинення або попередження серйозних порушень норм міжнародного права та проявляються в наданні або гарантіях надання певної допомоги (фінансової, економічної, військової, гуманітарної) чи інших політичних або економічних переваг і преференцій державі-порушнику в обмін на припинення правопорушення. Традиційні примусові заходи пропонуються натомість називати «негативними» санкціями.

Ю. Малишева наголошує на концепції цілеспрямованих санкцій, що полягає у відмові від деструктивних обмежень та утисків держав-адресатів санкцій і поведження лише з позиції грубої сили та переході до стратегії виваженості й поміркованості у виборі цілей, засобів та характеру впливу. Наріжним камнем нового підходу до організації санкційного впливу на державу-делінквенту стала ідея забезпечення миру і міжнародної безпеки засобами, що дозволяють у міру можливості не завдавати нищівної шкоди фундаментальним елементам економічного потенціалу та основним ресурсам, які можуть бути використані для реалізації системи заходів, спрямованих на додержання прав людини й на задоволення її базових соціальних потреб. При цьому основний вектор тиску має скеровуватися на представників політичних та економічних еліт країни, які впливають або здатні впливати на формування політики держави, на встановлення обмежень у галузях і секторах економіки, що є основним джерелом фінансового, матеріального та ідеологічного підживлювання правлячого режиму й набуття відчуття впевненості у своїй міжнародно-правовій безкарності [17, с. 194].

Як бачимо, санкції у міжнародному та національному праві відрізняються власною природою і сутністю. Це підтверджує і визначення міжнародно-правових санкцій у виданні «Сучасне міжнародне право», а саме: це засіб, за допомогою якого відновлюють порушені права та домагаються відшкодування завданих збитків. Це форма міжна-

родно-правової відповідальності, форма дозволеного примусу у міждержавних стосунках [18, с. 104]. Загалом примусові заходи можуть бути санкціоновані і несанкціоновані. Несанкціоновані примусові заходи застосовуються до виникнення міжнародно-правової відповідальності як реакція на недружні акти, ситуації, неподолану силу, конфліктні ситуації. Більшість правомірних заходів з виникненням міжнародно-правової відповідальності набувають характеру міжнародних санкцій. Їх мета – відновлення функціонуючого механізму міжнародно-правового регулювання. Застосування санкцій – односторонній процес. Суб'єкт, який вдається до санкцій, не може бути стороною-правопорушницею. Санкції можуть застосовуватися лише у відповідь на правопорушення – у цьому їх відмінність від неправомірного застосування сили в міжнародних відносинах і правомірних превентивних примусових заходів.

Право на примусові заходи належить кожному суб'єкту міжнародного права. Держави реалізують його індивідуально, колективно і за допомогою міжнародних організацій. У зв'язку з цим виділяють такі типи санкцій, кожному з яких властиві свої види міжнародно-правових санкцій, форми і способи їх застосування:

1) індивідуальні – міжнародні санкції, які здійснюються державами в порядку самопомоги (самооборона, репресалії, реторсії, розрив дипломатичних і консульських відносин, невизнання);

2) колективні – міжнародно-правові санкції, які здійснюються державами з допомогою міжнародних організацій [19, с. 105].

В інших джерелах спостерігаємо відмінний підхід до типологізації санкцій, за яким виокремлюються:

- дипломатичні санкції – зменшення дипломатичної присутності чи припинення дипломатичних відносин на рівні посольств;

- економічні санкції – повне припинення торговельних відносин, або їх обмеження в окремих секторах;

- військові санкції – військова інтервенція.

Слід також згадати і наступну класифікацію санкцій, відповідно до якої розмежовуються:

1) персональні санкції, до яких відносяться дії щодо конкретних осіб і їх оточен-

ня, що мають відношення до предмета порушення. До таких людей можуть бути застосовані абсолютно різні методи міжнародного впливу, такі як: блокування закордонних рахунків; арешт майна; заборона в'їзду на територію; відкриття фінансових і кримінальних розслідувань. Виходячи з історичних фактів, можна помітити, що більшість клептократичних урядів воліє зберігати фінанси і мати власність саме за межами своєї країни. Таким чином, загроза втратити все «нажито» може вплинути на їх політики;

2) торгові санкції – це найбільш м'який і поширений спосіб покарати порушника. Можуть включати різні скасування преференцій на торгівлю, встановлення квот і подібних обмежень на міжнародну торгівлю;

3) економічні санкції мають остаточний каральний характер і призначені для ізоляції країни порушника. Вони охоплюють: ембарго на продаж ресурсів і продукції; замороження іноземних активів держави і її компаній; заборону на грошові перекази (відключення від системи SWIFT – *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications* (Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій));

4) заборона на передачу технологій, як військових, так і цивільних; ізоляція країни шляхом заборони на в'їзд в інші країни. Оскільки повний спектр подібних санкцій може економічно знищити фактично будь-яку країну на планеті, він ніколи не застосовується в повному обсязі. Зазвичай подібні заходи застосовуються секторально, щоб залишити можливість для врегулювання конфлікту, так сказати, м'яким і безболісним чином [9].

Для чіткого, логічного і доступного формування ефективних механізмів практичного застосування не останнє значення має обґрунтування та уніфікація понять «санкції», «міжнародні санкції». Іншими словами, санкції – це заходи примусового зовнішнього впливу на відповідних суб'єктів міжнародних відносин з метою досягнення певних цілей.

У законодавстві України передбачене визначення «міжнародних санкцій» як санкцій, які визнаються Україною відповідно до міжнародних договорів України або рішень міждержавних об'єднань, міжнародних міжурядових організацій, участь у яких бере

Україна, а також іноземних держав, щодо замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, або обмеження будь-якого доступу до них чи заборони проведення фінансових операцій, відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 509 [20]. Аналогічне визначення знаходимо і в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. № 361-IX [21].

Проект Закону України «Про порядок виконання рішень міжнародних організацій про запровадження санкцій» визначає основні засади виконання резолюцій Ради Безпеки ООН та рішень міжнародних організацій про запровадження міжнародно-правових санкцій, які є обов'язковими для України, встановлює повноваження та обов'язки органів державної влади у зв'язку з необхідністю виконання заборон та обмежень, що містяться в санкційних резолюціях. Тут передбачено наступне визначення міжнародно-правових санкцій – це невійськові колективні примусові заходи, що застосовуються міжнародними міжурядовими організаціями до держави, яка порушує норми міжнародного права, з метою змусити її припинити міжнародне правопорушення та відшкодувати заподіяну шкоду. Міжнародно-правові санкції носять тимчасовий характер. Міжнародно-правові санкції не повинні носити більш обмежувальних характер, ніж це визначено резолюціями Ради Безпеки ООН, а також рішеннями міжнародних організацій або їх органів про запровадження санкцій, які є обов'язковими для України [17, с. 241].

Слід відзначити, що відповідно до Закону України «Про санкції» № 1644-VII від 14 серпня 2014 р. визначено можливість застосування 26 видів санкцій, виходячи з того, що це спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які можуть застосовуватися з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України,

суспільства та держави. Відповідно до ст. 1 згаданого закону санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Їх застосування не виключає застосування інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [22].

Певні проблеми виникають з огляду на те, що сучасна практика використовує цілий набір заходів такого примусового впливу, при цьому одні з них вживаються постфактум (після порушення відповідних правових норм, принципів чи загалом правового порядку), інші – до здійснення можливих порушень, тобто мають превентивний характер. До економічних заходів примусового впливу відносять різного роду торговельні обмеження прямої та непрямої дії – захисні й антидемпінгові заходи захисту внутрішнього ринку, ембарго, економічний бойкот, контрзаходи, і, власне, самі санкції.

Санкції все більше виступають у ролі захисних заходів та інструментів просування національних інтересів конкретних держав, тобто набувають суто протекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг. Зокрема, відмінність економічних санкцій полягає у тому, що вони починають проявлятися у формі реакції на ті держави або суб'єкти, де не діє правове поле держави – ініціатора запровадження санкцій, тобто стають екстериторіальними. Разом з одностороннім застосуванням санкцій окремими країнами в протекціоністських цілях в порушення правил і норм з'являється бажання в інших учасників міжнародних ринків на подібні дії. Це стає підґрунтям для активізації застосування економічних санкцій як інструменту агресивного протекціонізму [23].

Відповідно до ст. 41 Статуту ООН Рада Безпеки ООН може вимагати від членів ООН застосування примусових заходів, що передбачають «повне або часткове припинення економічних відносин, використання залізничних, морських, повітряних, поштових, те-

леграфічних чи радіо- й інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин» [24].

На наш погляд, одним із дієвих інструментів припинення фінансування збройної агресії та тероризму Російської Федерації за участю Білорусі проти України можна вважати фінансові санкції, які спрямовані, у першу чергу, на унеможливлення порушення територіальної цілісності України з боку Росії за сприяння Білорусі та відновлення правопорядку, відбудову економіки та інфраструктури в Україні. Як справедливо зазначає А. Іванський, застосування фінансово-правових санкцій тягне негативні для суб'єкта правопорушення наслідки грошово-майнового характеру та має за мету не тільки покарання порушника, але й компенсацію презумованої шкоди [25, с. 14].

Поділяючи наукові погляди щодо правової сутності фінансових санкцій таких вчених, як Л. Воронова, А. Іванський, О. Орлюк [25, с. 22, 25; 26, с. 22; 27, с. 45], слід зауважити, що невідповідність і небажаність заходів спеціального фінансового впливу, які забезпечуються примусовою силою держави, та застосовуються в спеціальному процесуальному порядку до правопорушника (злочинця), полягає у зменшенні чи обмеженні (знищенні) майнової сфери правопорушника (злочинця) через його грошові фонди і кошти.

У відповідь на російське неспровоковане та невинуватене вторгнення в Україну Європейський Союз, США та інші іноземні держави ввели ряд фінансових санкцій: заморожування активів; заборону доступу до фінансових ресурсів; заборону фінансових операцій підсанкційним особам; обмеження банківських кореспондентських відносин; заборону SWIFT-транзакцій з окремими російськими та білоруськими банками; обмеження щодо надання інвестиційних послуг тощо [28].

Серед зазначених вище міжнародних фінансових санкцій варто виокремити протидіючі фінансові заходи у сфері обслуговування грошового обігу Росії та Білорусі як безперервного руху грошей у різних формах їх функціонування та сферах економіки. Саме грошовий обіг охоплює широку сферу суспільних відносин та полягає у безперервному кругообігу грошей, що регулюється на державному рівні, і в процесі якого гроші можуть змінювати свою форму та вигляд

(готівка, безготівка, електронні гроші, цифрові гроші, цінні папери, віртуальні активи тощо), забезпечують проведення розрахунків та сплату інших платежів в національній та іноземних валютах та з використанням національних та міжнародних платіжних систем [29, с. 176–177]. Від стабільності та безперервності грошового обігу залежить оптимальне функціонування будь-якої держави. Тому введення таких фінансових санкцій, як замороження золотовалютних резервів Росії у вигляді міжнародних активів Центрального банку РФ, розміщених у банках країн G7, сприятиме поступовому розбалансуванню фінансової системи РФ.

Відповідно до спільної офіційної заяви лідерів Європейської Комісії, Франції, Німеччини, Італії, Великої Британії, Канади та США ними було взято зобов'язання про введення подальших обмежувальних економічних заходів проти Росії, зокрема заблокувати використання Центральним банком РФ своїх міжнародних резервів таким чином, щоб не підірвати вплив міжнародних санкцій [30]. Для досягнення цієї мети 28.02.2022 р. були заморожені фінансові резерви Центрального банку РФ, які перебувають у банках США та країн ЄС, шляхом прийняття Офісом контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США нової Директиви 4 under EO 14024 «Заборони, пов'язані з операціями за участю Центрального банку РФ, Фонду національного добробуту РФ та Міністерства фінансів РФ» [31] та Радою Європейського Союзу відповідного Рішення (CFSP) 2022/335 «Про внесення змін до Рішення 2014/512/CFSP щодо обмежувальних заходів з огляду на дії Росії, які дестабілюють ситуацію в Україні» [32].

Уведені оновленими Регламентом Ради ЄС 2022/345 [33] та Рішенням 2022/346 [34] від 01.03.2022 р. санкції лише проти семи російських банків («Банк Откритіє», «Новікомбанк», «Промсвязьбанк», «Росія Банк», «Совкомбанк», ВТБ, Внешкономбанк (ВЕБ)), внесені зміни до Регламенту (ЄС) 765/2006 від 10.03.2022 р. [35–36] – виключно проти трьох білоруських банків (Білагропромбанк, Банк Дабрабит, Банк розвитку Республіки Білорусь) та їх білоруських дочірніх компаній щодо їх відключення від міжнародної міжбанківської системи SWIFT – не є ефективними, позаяк це суттєво не вплине на експорт-

ний потенціал РФ. Адже будь-який російський чи білоруський суб'єкт господарювання може відкрити новий поточний (розрахунковий) рахунок в іншому банку, який не входить до даного «чорного» списку з десяти банків, яким заборонено надання спеціалізованих сервісів фінансових повідомлень у SWIFT. Після відключення всієї банківської системи країни-агресора (центрального банку РФ та всіх російських банків) від SWIFT у РФ протягом 3–4 місяців може відбутися дефолт – держава не зможе оплачувати імпорт та отримувати платежі за експорт.

На сьогодні повноцінної альтернативи міжнародній міжбанківській платіжній системі SWIFT немає. Та з жовтня 2015 р. офіційно розпочала свою діяльність Китайська міжнародна міжбанківська платіжна система (CIPS – China International Payments System), яка надає кліринг та інші послуги з транскордонних платежів у юанях. CIPS активно розвивається щодо використання міжнародних стандартів. Тому між CIPS та SWIFT було підписано угоду, що дозволяє підключатись до CIPS глобальній спільноті користувачів SWIFT [37]. Враховуючи це, важливо не допустити обхід санкцій через треті країни, зокрема Китай.

У той же час, міжнародні платіжні системи Visa, Mastercard, American Express, JCB та PayPal висловили свою принципову позицію на підтримку України та публічно оголосили про припинення співпраці з банками в Росії. З огляду на це, у РФ активізувався попит на поширену китайську міжнародну платіжну систему UnionPay, платіжні картки якої використовуються у 180 країнах світу та приймаються майже 22 млн онлайн-продавцями. Тому 17.03.2022 р. Національний банк України офіційно звернувся до китайських платіжних систем China UnionPay та UnionPay International із закликом вийти з платіжного ринку Росії, а саме припинити обслуговування всіх операцій з платіжними картками China UnionPay та UnionPay International як на території РФ, так і випущених банками РФ за її межами [38].

Попри зупинення роботи в Росії міжнародних платіжних систем Visa і Mastercard громадяни РФ винаходять способи обходу санкцій ЄС та США та користування платіжними картками цих систем, перебуваючи в ЄС, через відкриття рахунків у швейцарському інтернет-банку Dukascopy Bank SA.

Український адвокат Артем Афан подав скаргу до регулятора фінансового ринку Швейцарії (FINMA) про наявність підозри «щодо невиконання швейцарським банком Dukascopy Bank SA законодавства Швейцарської Конфедерації щодо протидії відмиванню грошей та санкцій проти Російської Федерації». Під час розгляду скарги у Dukascopy Bank повідомили, що припинили видачу карток Visa/Mastercard резидентам РФ [39]. Проте інший швейцарський банк CIM Banque дозволяє громадянам Росії відкривати мультивалютні рахунки та оформлювати віртуальні та пластикові картки міжнародних платіжних систем Visa/Mastercard, щоб робити міжнародні перекази та сплачувати за товари та послуги за кордоном [40]. Дані випадки вказують на недосконалість таких санкцій, яка полягає у тому, що за кордоном будь-який іноземний банк не може не приймати кошти, якщо вважає, що для нього нормально працювати з громадянами РФ. Адже транзакції (перекази коштів) відбуваються з поточного рахунку клієнта, який ним відкрито у банку в Росії, на поточний рахунок іноземного банку, який відкрито в зарубіжній країні. Отже, у цьому випадку платіжні системи не застосовуються, а залучається банківська система з банківськими операціями.

З метою підвищення ефективності протидії та запобігання фінансуванню неспровокованої та невиправданої збройної агресії РФ за участю Білорусі проти України Національний банк України, Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики Верховної Ради України звернулись до центральних банків Канади, Японії, Великої Британії, США, Швейцарії та Європейського центрального банку щодо розірвання кореспондентських відносин з усіма російськими та білоруськими банками [41; 42]. Також через наявність можливостей уникнення фінансових санкцій поза межами РФ для продовження реалізації дочірніми компаніями російських та білоруських фінансових установ державної стратегії РФ за кордоном виникає справедлива необхідність застосовувати такі санкції і до закордонних підрозділів російських та білоруських банків.

З огляду на грубе порушення Росією та Білоруссю ряду Стандартів FATF (Міжнародної Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуван-

ням тероризму) як держав, що фінансують тероризм (сприяють фінансуванню тероризму), викликає необхідність включити РФ та Білорусь до чорного списку FATF та якнайшвидше виключити їх з числа країн-членів FATF. Верховна Рада України, Міністерство закордонних справ України, Державна служба фінансового моніторингу України звернулися з даною ініціативою як до FATF, так і до депутатів Європарламенту, депутатів парламентів держав-членів FATF із проханням сприяти подальшому санкціонуванню російської збройної агресії [43; 44].

Аналіз останніх законодавчих новацій у даному контексті дозволяє стверджувати про певні позитивні зрушення. Йдеться, зокрема, про те, що на національному рівні прийнято ряд нормативно-правових актів (Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України, Національним банком України та ін.) щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Наприклад, це Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення пропозицій щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації» від 22.03.2022 р. № 245-р, «Про внесення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 20.03.2022 р. № 236-р, Постанова Національного банку України «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» від 23.03.2022 р. № 60 [46–48] і т.д..

Також вивчення деяких законопроектів, що стосуються спеціальних механізмів застосування різних обмежувальних заходів (санкцій), демонструє тенденції посилення кримінальної відповідальності у даному напрямі. Зауважимо, що попереду ще значний обсяг роботи, спрямованої на удосконалення таких механізмів як національному рівні в Україні, так і на міжнародному.

Очевидно, що зупинити російську агресію може лише посилений скоординований

тиск міжнародного співтовариства на РФ. Так, упроваджені ще з березня 2014 р. з боку США, ЄС, ООН, НАТО та інших суб'єктів політичні та економічно-фінансові санкції у відповідь на російську агресію проти України були необхідним і фактично єдиним шляхом в умовах блокування роботи Ради Безпеки ООН з боку РФ. Проте, на жаль, вони виявилися несуттєвими, мали вибірковий і фрагментарний характер, тимчасову дію та не виключали можливості їх ігнорування. Отже, санкції не настільки вплинули, щоб кардинально була змінена політика винної держави, натомість навпаки, Росія продовжила свою агресію, спричинила активізацію воєнних дій, наслідки яких неминучі так само і для інших держав сучасного світу.

З-поміж невідкладних пропозицій і рекомендацій, окрім вищезгаданих, на шляху забезпечення ефективності та дієвості міжнародних санкцій проти РФ у зв'язку зі збройною агресією проти України слід відзначити наступні:

- важливо, щоб санкції проти РФ були запроваджені від імені всього людства, світового співтовариства, мали комплексний, системний і тривалий характер, оскільки через терор, агресію, геноцид, масове знищення культурної спадщини загальносвітового значення заподіяно збитків катастрофічного характеру і масштабу для Української держави, а також певних збитків і для третіх держав, які змушені розірвати політичну, фінансову, торговельну, військову, науково-технічну та іншу співпрацю з РФ як державою-агресором;

- ефективним видається запровадження цілеспрямованих або «розумних» санкцій, всеосяжних чи недиференційованих, широким міжнародно-правових санкцій загального характеру проти РФ як винної держави в цілому, поряд з диференціацією адресатів цілеспрямованих санкцій за суб'єктним складом (адресних санкцій, що стосуються чітко визначеного кола дієздатних суб'єктів з одночасним застосуванням як у зовнішніх, так і у внутрішніх справах) на основі принципів міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, верховенства права, захисту прав людини, справедливості, невідворотності покарання, без можливості уникнення чи обходу всіх санкцій тощо;

- враховуючи порушення Статуту ООН, необхідним є негайне скликання засідання

Генеральної Асамблеї ООН щодо скасування членства РФ в ООН на підставі порушення процедури набуття членства в цій організації та зайняття місця постійного представника в Раді Безпеки ООН (ст. 4, 18 Статуту ООН);

- закономірними є санкційні режими, запроваджені Євросоюзом та його окремими органами. Зокрема, шляхом схвалення Регламенту Ради ЄС 2022/394 санкції проти Російського морського реєстру судноплавства (РМРС) передбачають не лише відповідні обмеження російського комерційного судноплавства і суднобудування, але й позбавляють Росію щорічно щонайменше десятків мільйонів доларів прямого доходу, це знищує мережу російських спецслужб, яка діяла під парасолькою «офісів» реєстру в багатьох країнах Європи;

- необхідне встановлення заборони будь-яких операцій з усіма підприємствами, установами, організаціями РФ різної форми власності; заборони інвестицій в різні сектори економіки Росії; заборони на постачання зброї та інших товарів військового призначення; заморожування державних і приватних активів; запровадження ембарго на російські товари; посилення санкційного тиску на усі без винятку сфери життєдіяльності держави-агресора, насамперед, ІТ, фінансову, агропромислому, енергетичну, морську, повітряну та інші галузі тощо;

- не дивлячись на низку «пакетів» санкцій за вторгнення в Україну, якими передбачено поетапне запровадження каральних обмежень переважно політичного та економічно-фінансового характеру (обмежень співробітництва, обмежень на постачання окремих видів технологій; секторальних санкцій, спрямованих проти окремих секторів економіки, зокрема, фінансового, енергетичного, транспортного, технологічного секторів, а також візової політики тощо) з боку Євросоюзу та окремих держав, вкрай необхідним залишилось упровадження заборони у вигляді «закрите небо» над Україною;

- новий етап на шляху застосування санкцій пов'язаний з рішенням Міжнародного Суду ООН (наказ МС ООН у спорі щодо тлумачення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього) від 16.03.2022 р., яке, поміж іншого, встановлює необхідність виконання Росією таких тимчасових заходів: «негайно зупинити військові

операції, розпочаті 24.02.2022 р. на території України; забезпечити, щоб будь-які військові чи будь-які інші організації чи особи, які перебувають під російським контролем, не продовжували військові операції...». Очевидно, це важлива правова підстава для подальших ефективних індивідуальних і колективних, численних інших примусових заходів з метою примусити РФ до виконання рішення, а також якнайшвидшого притягнення усіх винних до відповідальності за геноцид та інші найтяжчі міжнародні злочини. [45; 49].

Висновки. Вивчення правової природи санкцій, їх сутності й різновидів, специфіки механізмів застосування, особливо у зв'язку з активізацією російської збройної агресії та протидії ворожому вторгненню, дозволяє зробити певні узагальнення.

По-перше, заявлена тематика відзначається міждисциплінарним і міжгалузевим характером, тому потребує різностороннього дослідження, насамперед, у науці міжнародного права, а також у науках фінансового права, кримінального права, екологічного права тощо.

По-друге, з огляду на відсутність уніфікованого визначення даного інституту, різноманітними є підходи до його трактування, класифікації видів або типів санкцій, механізмів застосування санкцій як обмежувальних заходів, засобів примусу, заходів впливу (економічних, політичних, військових тощо), які здійснюються щодо держави, що не виконує міжнародні зобов'язання, контрзаходів і т. і. Відкритим і дискусійним як у теорії, так і нормативно-правових і регламентуючих документах міжнародних організацій, насамперед ООН і Євросоюзу, у їх правозастосовчій практиці, залишається питання принципів міжнародних санкцій і граничних сфер щодо підстав для їх застосування.

По-третє, міжнародно-правові санкції як дієвий інструмент підтримання міжнародного правопорядку є одним із найчастіше застосовуваних засобів примусу для охорони міжнародного миру і безпеки. Даний інститут, а також норми і принципи, що включаються до нього, є динамічними, постійно еволюціонують. Тому очевидним є його поступальний розвиток і модернізація. За останні півстоліття зі складової інституту міжнародно-правової відповідальності санкції перетворилися на окремий ефективний право-

охоронний інститут у системі міжнародного права. Він став знаряддям міжнародних організацій у боротьбі з державами-делінквентами як результативний спосіб колективного впливу. Загалом для санкцій, протидіючих на сьогодні російській агресії, властиві такі основні функції, як регулятивна, охоронна, правовідновлювальна, виховна, превентивна.

По-четверте, дію міжнародних фінансових санкцій спрямовано на завдання потужної шкоди економічним ресурсам РФ, за рахунок яких фінансується російська війна проти України. Через неспровоковане та невиправдане російське вторгнення в Україну РФ заслуговує бути ізольованою від цивілізаційного світу шляхом її виключення з глобальних економічних та інших світових механізмів співпраці, зокрема з міжнародних фінансових організацій.

По-п'яте, з огляду на багатогранну та до певної міри суперечливу природу санкцій, їх загальнотеоретичні та практичні проблеми, закономірною є нагальна необхідність подальшого ґрунтовного комплексного вивчення даного інституту, включаючи підстави й цілі, задля досягнення яких можуть застосовуватися санкції, а також їх наслідки, рівні небезпеки та ефективність в умовах глобалізації під час збройної агресії чи іншого ворожого вторгнення.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що санкції як спосіб здійснення тиску на зовнішню політику Росії з одночасним обмеженням її руйнівного потенціалу як для національної безпеки та територіальної цілісності України, так і для міжнародної безпеки, на жаль, мають незначний вплив на процес прийняття рішень зі здоровим глуздом на основі загальноцивілізаційних цінностей вищими посадовими особами та органами влади Росії, а також на зупинення російської збройної агресії у цілому. Восьмирічний досвід застосування санкцій проти Росії майже півсотнею держав, низкою міжнародних організацій, а також специфіка механізмів реалізації різних видів, типів і режимів міжнародно-правових санкцій підтверджують той факт, що у сучасних умовах за санкціями надійно закріпилася репутація комплексу заходів «between wars and words» («між війнами та словами»), очевидними є прогалини багатостороннього санкційного режиму проти РФ. Звісно, санкції є інстру-

ментом довгострокової дії та можуть мати максимально політичний, економічний та інший ефект через тривалий час після їх введення, до того ж наслідки можливі неоднозначні й негативні. Тому необхідною є оцінка протиправних діянь РФ в усіх міжнародних організаціях, їх органах, спеціалізованих інституціях та ін., запровадження сучасної мережі моніторингу реалізації міжнародно-правових санкцій проти РФ у зв'язку з агресією проти України, їх відповідних наслідків, а також застосування на міжнародному рівні дієвих механізмів запобігання обходу та уникненню таких санкцій.

Список використаних джерел:

1. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв, О. В. Неклеса. Дніпро : ДДУВС, 2019. 312 с.

2. Санкція. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.

3. Санкція. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М – Я. С. 367.

4. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. Р. Наливайко. К. : «Хай_Тек Пресс», 2016. 628 с.

5. Тарашевський В. Санкція. URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/sanktsiya> (Дата звернення: 02.04.2022).

6. Ржевська В. С. Репресалії. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К. : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

7. Репресалії. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.

8. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (Дата звернення: 02.04.2022).

9. Санкції – що це таке, навіщо потрібні та які бувають. URL: <https://termin.in.ua/sanktsii/> (Дата звернення: 02.04.2022).

10. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків, 2020. 544 с.
11. Kelsen H. The Law of the United Nations: a critical analysis of its fundamental problems / The London Institute of World Affairs. London : Stevens & sons limited, 1950. 994 p.
12. Оппенгейм Л. Международное право : в 2 т. / под ред. С. А. Голунского ; пер. с англ. Я. И. Рецкер, А. А. Санталов. М. : Иностранная лит., 1948–1949. Т. 2 : Споры. Война. Полут. 1. 1949. 439 с.
13. Василенко В. А. Відповідальність і санкції у сучасному міжнародному праві. *Антологія української юридичної думки*: в 10 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Вид. дім «Юридична книга», 2005. Т. 10: Юридична наука незалежної України. С. 887–892.
14. Василенко В. А. Международно-правовые санкции. К. : Изд. Объед. «Вища школа», 1982. 230 с.
15. Kern A. Economic Sanctions: Law and Public Policy. London: Palgrave Macmillan, 2009. 378 p.
16. Лукашук И. И. Право международной ответственности. М. : Волтерс Клувер, 2004. 544 с.
17. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 253 с.
18. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.
19. Міжнародне право: Основні галузі : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
20. Про затвердження Порядку визнання Україною міжнародних санкцій відповідно до міжнародних договорів України або рішень міждержавних об'єднань, міжнародних міжурядових організацій, участь у яких бере Україна, а також іноземних держав, щодо замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, або обмеження будь-якого доступу до них чи заборони проведення фінансових операцій : постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2016-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 02.04.2022).
21. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (Дата звернення: 02.04.2022).
22. Про санкції : Закон України № 1644-VII від 14 серпня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (Дата звернення: 02.04.2022).
23. Фліссак К. Економічні санкції та специфіка їх позиціонування в сучасних міжнародних відносинах. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34206/1/%D0%A4%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%81%D0%B0%D0%BA.pdf> (Дата звернення: 02.04.2022).
24. Устав ООН и Устав Международного Суда ООН. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010_\(Дата звернення: 02.04.2022\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010_(Дата%20звернення%3A%2002.04.2022)).
25. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2009. 42 с.
26. Воронова Л. К., Кучерявенко М. П. Фінансове право. Харків : Легас, 2003. 360 с.
27. Орлюк О. П. Фінансове право: академічний курс. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 527 с.
28. Russian sanctions: European developments in the area of financial services. URL: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/80295646/russian-sanctions-european-developments-in-the-area-of-financial-services> (Дата звернення: 02.04.2022).
29. Ямненко Т. М. Фінансово-правовий аспект поняття грошового обігу в контексті емісійного права. *Право України*. 2014. № 1. С. 171–178.
30. Joint Statement on Further Restrictive Economic Measures of 26 February 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/02/26/joint-statement-on-further-restrictive-economic-measures/> (Дата звернення: 02.04.2022).
31. Directive 4 under EO 14024 of 28 February 2022 Prohibitions Related to Transactions Involving the Central Bank of the Russian Federation, the National Wealth Fund of the Russian Federation, and the Ministry of Finance of the Russian Federation. URL: https://home.treasury.gov/system/files/126/eo14024_directive_4_02282022.pdf (Дата звернення: 02.04.2022).

32. Council Decision (CFSP) 2022/335 of 28 February 2022 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:057:FULL&from=EN> (Дата звернення: 02.04.2022).

33. Council Regulation (EU) 2022/345 of 1 March 2022 amending Regulation (EU) № 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L.2022.063.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A063%3ATOC> (Дата звернення: 02.04.2022).

34. Council Decision (CFSP) 2022/346 of 1 March 2022 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L.2022.063.01.0005.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A063%3ATOC> (Дата звернення: 02.04.2022).

35. Ukraine: EU agrees to extend the scope of sanctions on Russia and Belarus. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1649 (Дата звернення: 02.04.2021).

36. Consolidated text: Council Regulation (EC) № 765/2006 of 18 May 2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine. Document 02006R0765-20220310. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02006R0765-20220310&qid=1649527116356> (Дата звернення: 02.04.2022).

37. China International Payment Service Corp. URL: <http://www.cips.com.cn/cipsen/7052/7057/index.html> (Дата звернення: 02.04.2022).

38. НБУ закликав China UnionPay та UnionPay International вийти з платіжного ринку рф. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zaklikav-china-unionpay-ta-unionpay-international-viyti-z-platijnogo-rinku-rf> (Дата звернення: 02.04.2022).

39. Швейцарський банк допомагає росіянам обходити санкції. URL: <https://finclub.net/ua/news/shveitsarskyi-bank-dopomahaie-rosiianam-obkhodyty-sanktsii.html> (Дата звернення: 02.04.2022).

40. «Схеми» знайшли ще один швейцарський банк, який допомагає громадянам РФ обходити санкції. URL: <https://finbalance.com.ua/news/skhemi-znayshli-v-shveitsari-shchedin-bank-yakiy-dopomaha-hromadyanam-rf-obkhoditi-sanktsi> (Дата звернення: 02.04.2022).

41. Національний банк закликав центробанки ЄС, Канади, Японії, Великобританії, США та Швейцарії розірвати кореспондентські відносини з усіма банками росії та білорусі. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaklikav-tsentrobankiyes-kanadi-yaponiyi-velikobritaniyi-sshata-shveitsariyi-rozirvati-korespondentski-vidnosini-z-usima-bankami-rosiyi-ta-bilorusi> (Дата звернення: 02.04.2022).

42. «Закликаємо доручити банкам ЄС розірвати кореспондентські відносини з усіма російськими та білоруськими банками» – Голова Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221055.html> (Дата звернення: 02.04.2022).

43. Про поточну міжнародну діяльність Держфінмоніторингу. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/pro-potochnu-mizhnarodnu-diyalnist-derzhfinmonitoringu.html> (Дата звернення: 02.04.2022).

44. FATF Public Statement on the Situation in Ukraine. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/ukraine-2022.html> (Дата звернення: 02.04.2022).

45. Sanctions Policy. European Union. External Action. URL: http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/index_en.htm (Дата звернення: 02.04.2022).

46. Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану: Постанова Національного банку України від 23.03.2022 р. № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 02.04.2022).

47. Про внесення пропозицій щодо застосування секторальних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 245-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 02.04.2022).

48. Про внесення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 236-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 02.04.2022).

49. Камінська Н. В., Пожидаєва М. А. Режими міжнародних санкцій проти РФ у зв'язку з агресією проти України. *Деокупація. Юридичний фронт* [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 206--210. DOI: 10.31617/knute.2022-03-18.

References:

1. *Zbirnyk aktiv normatyvno-pravovoho rehulivuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky.* (2019) / uporiad.: O. M. Kubetska, Ya. S. Paleshko, D.B. Sanakoiev. O. V. Neklesa. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

2. Sanktsiia. (2003). *Yurydychna entsyklopediia*: [u 6 t.] / red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. K.: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, T. 5. P – S [in Ukrainian].

3. Sanktsiia. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia*: u 2 t. / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyiv: VTs «Akademiia», T. 2: M – Ya, 367 [in Ukrainian].

4. *Tlumachnyi terminolohichnyi slovnyk z konstytutsiinoho prava.* (2016) / za zah. red. d. yu. n., prof. L. R. Nalyvaiko. K.: «Khai_Tek Press» [in Ukrainian].

5. Tarashevskiy, V. *Sanktsiia*. URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/sanktsiya> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

6. Rzhavska, V. S. (2004). Represalii. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia*: u 2 t. / redkol.: L. V. Huberskyi (hol.) ta in. K.: Znannia Ukrainy, T. 2 [in Ukrainian].

7. Represalii. (2003). *Yurydychna entsyklopediia*: u 6 t. / red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. K.: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, T. 5: P – S [in Ukrainian].

8. Ministerstvo obrony Ukrainy. (2017). *Instruktsiia pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy*: Nakaz № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

9. *Sanktsii – shcho tse take, navishcho potribni ta yaki buvaiut.* URL: <https://termin.in.ua/sanktsii/> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

10. Voitsikhovskiy, A. V. (2020). *Mizhnarodne pravo: pidruchnyk*. Kharkiv [in Ukrainian].

11. Kelsen, H. (1950). *The Law of the United Nations: a critical analysis of its fundamental problems*. London: Stevens & sons limited. (The London Institute of World Affairs).

12. Oppenheim, L. (1949). *Mezhdunarodnoe pravo*: v 2 t. / pod red. S. A. Holunskoho; per. s anhl. Ya. I. Retsker, A. A. Santalov. M.: Ynostrannaia lyt., 1948–1949. T. 2: *Spory. Voina*, Polut. 1 [in Russian].

13. Vasylenko, V. A. (2005). Vidpovidalnist i sanktsii u suchasnomu mizhnarodnomu pravi. *Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky*: v 10 t. / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko ta in. K.: Vyd. Dim «Iurydychna knyha», 2005. T. 10: *Yurydychna nauka nezaleznoi Ukrainy*, 887–892 [in Ukrainian].

14. Vasylenko, V. A. (1982). *Mezhdunarodno-pravovye sanktsyy*. K.: Izd. Ob. «Vyschcha shkola» [in Russian].

15. Kern, A. (2009). *Economic Sanctions: Law and Public Policy*. London: Palgrave Macmillan.

16. Lukashuk, I. I. (2004). *Pravo mezhdunarodnoi otvetstvennosti*. M.: Volters Kluver [in Russian].

17. Malysheva, Yu. V. (2016). *Tsilespriamovani sanktsii ta yikh zastosuvannia Radoiu Bezpeky OON*: dys. ... k. yu. n.: 12.00.11. Kyiv [in Ukrainian].

18. Proniuk, N. V. (2010). *Suchasne mizhnarodne pravo: navch. posib.* Kyiv: KNT [in Ukrainian].

19. *Mizhnarodne pravo: Osnovni haluzi: pidruchnyk.* (2004) / za red. V. H. Butkevycha. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

20. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016). *Pro zatverdzhennia Poriadku vyznannia*

Ukrainoiu mizhnarodnykh sanktsii vidpovidno do mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy abo rishen mizhderzhavnykh ob'iednan, mizhnarodnykh mizhuriadovykh orhanizatsii, uchast u yakykh bere Ukraina, a takozh inozemnykh derzhav, shchodo zamorozhennia aktyviv, pov'iazanykh z teroryzmozom ta yoho finansuvanniam, rozpovsiudzhenniam zbroi masovoho znyshchennia ta yoho finansuvanniam, abo obmezhenia bud-iakoho dostupu do nykh chy zaborony provedennia finansovykh operatsii: postanova № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2016-%D0%BF#Text> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

21. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). *Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia*: Zakon Ukrainy № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

22. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro sanktsii*: Zakon Ukrainy № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

23. Flissak, K. *Ekonomichni sanktsii ta spetsyfika yikh pozytsionuvannia v suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh*. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34206/1/%D0%A4%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%81%D0%B0%D0%BA.pdf> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

24. *Ustav OON i Ustav Mezhdunarodnogo Suda OON*. (1945). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (Last accessed: 02.04.2022) [in Russian].

25. Ivanskyi, A. I. (2009). *Finansovo-pravo-va vidpovidalnist v suchasni Ukraini: teoretychne doslidzhennia*: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Odesa [in Ukrainian].

26. Voronova, L. K., Kucheriavenko, M. P. (2003). *Finansove pravo*. Kharkiv: Lehas [in Ukrainian].

27. Orliuk, O.. (2003). *Finansove pravo: akademichnyi kurs*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

28. *Russian sanctions: European developments in the area of financial services*. URL: [https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/80295646/russian-](https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/80295646/russian-sanctions-european-developments-in-the-area-of-financial-services)

[sanctions-european-developments-in-the-area-of-financial-services](https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/80295646/russian-sanctions-european-developments-in-the-area-of-financial-services) (Last accessed: 02.04.2022).

29. Yamnenko, T. M. (2014). *Finansovo-pravovy aspekt poniattia hroshovoho obihu v konteksti emisiinoho prava*. *Pravo Ukrainy*, 1, 171–178 [in Ukrainian].

30. *Joint Statement on Further Restrictive Economic Measures* of 26 February 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/02/26/joint-statement-on-further-restrictive-economic-measures/> (Last accessed: 02.04.2022).

31. Directive 4 under EO 14024 of 28 February 2022 *Prohibitions Related to Transactions Involving the Central Bank of the Russian Federation, the National Wealth Fund of the Russian Federation, and the Ministry of Finance of the Russian Federation*. URL: https://home.treasury.gov/system/files/126/eo14024_directive_4_02282022.pdf (Last accessed: 02.04.2022).

32. Council Decision (CFSP) 2022/335 of 28 February 2022 amending *Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:057:-FULL&from=EN> (Last accessed: 02.04.2022).

33. Council Regulation (EU) 2022/345 of 1 March 2022 amending *Regulation (EU) № 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3A0J.L.2022.063.01.0001.01.ENG&toc=O-J%3AL%3A2022%3A063%3ATOC> (Last accessed: 02.04.2022).

34. Council Decision (CFSP) 2022/346 of 1 March 2022 amending *Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3A0J.L.2022.063.01.0005.01.ENG&toc=O-J%3AL%3A2022%3A063%3ATOC> (Last accessed: 02.04.2022).

35. *Ukraine: EU agrees to extend the scope of sanctions on Russia and Belarus*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1649 (Last accessed: 02.04.2022).

36. *Consolidated text: Council Regulation (EC) № 765/2006 of 18 May 2006 concern-*

ing restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine. Document 02006R0765-20220310. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02006R0765-20220310&qid=1649527116356> (Last accessed: 02.04.2022).

37. *China International Payment Service Corp.* URL: <http://www.cips.com.cn/cipsen/7052/7057/index.html> (Last accessed: 02.04.2022).

38. *NBU zaklykav China UnionPay ta Union-Pay International vyty z platizhnoho rynku rf.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zaklykav-china-unionpay-ta-unionpay-international-vyty-z-platijnogo-rynku-rf> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

39. *Shveitsarskyi bank dopomahaie rosiianam obkhodyty sanktsii.* URL: <https://finclub.net/ua/news/shveitsarskyi-bank-dopomahaie-rosiianam-obkhodyty-sanktsii.html> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

40. «Skhemy» znayshly shche odyin shveitsarskyi bank, yakyi dopomahaie hromadianam RF obkhodyty sanktsii. URL: <https://finbalance.com.ua/news/skhemi-znayshli-v-shveitsari-shche-odin-bank-yakyi-dopomaha-hromadyanam-rf-obkhoditi-sanktsii> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

41. *Natsionalnyi bank zaklykav tsentrobanky YeS, Kanady, Yaponii, Velykobrytanii, SSHa ta Shveitsarii rozirvaty korespondentski vidnosyny z usima bankamy rosii ta bilorusi.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaklykav-tsentrobanky-yes-kanady-yaponii-velikobrytanii-ssha-ta-shveitsarii-rozirvaty-korespondentski-vidnosini-z-usima-bankami-rosii-ta-bilorusi> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

42. «Zaklykaiemo doruchyty bankam YeS rozirvaty korespondentski vidnosyny z vsima rosiiskymy ta biloruskymy bankamy» – Holova Komitetu z pytan finansiv, podatkovoi ta mytnoi polityky Danylo Hetmantsev. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221055.html> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

43. *Pro potochnu mizhnarodnu diialnist Derzhfinmonitorynhu.* URL: <https://fiu.gov.ua/pages/diialnist/funkcional/news/pro-potochnu-mizhnarodnu-diialnist-derzhfinmonitoringu.html> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

44. *FATF Public Statement on the Situation in Ukraine.* URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/ukraine-2022.html> (Last accessed: 02.04.2022).

45. *Sanctions Policy. European Union. External Action.* URL: http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/index_en.htm (Last accessed: 02.04.2022).

46. *Natsionalnyi bank Ukrainy. (2022). Pro osoblyvosti vykonannya okremykh vymoh zakonodavstva u sferi finansovoho monitorynhu, valiutnoho nahliadu, nahliadu z pytan realizatsii i monitorynhu efektyvnosti personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii) protiahom dii voiennoho stanu:* Postanova № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

47. *Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022). Pro vnesennia propozytsii shchodo zastosuvannya sektoralnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii) do Rosiiskoi Federatsii:* Rozporiadzhennia № 245-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

48. *Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022). Pro vnesennia propozytsii shchodo zastosuvannya personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii):* Rozporiadzhennia № 236-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (Last accessed: 02.04.2022) [in Ukrainian].

49. Kaminska, N. V., Pozhydaieva, M. A. (2022). *Rezhymy mizhnarodnykh sanktsii proty rf u zviazku z ahresiieiu proty Ukrainy. Deokupatsiia. Yurydychnyi front* [Elektronne vydannia]: materialy Mizhnarodnoho ekspertnoho kruhloho stolu (Kyiv, 18 bereznia 2022) / Derzhavnyi torhovelno-ekonomichniyi universytet, Ukrainiska asotsiatsiia porivnialnoho pravoznavstva, Ukrainiska asotsiatsiia mizhnarodnoho prava, Asotsiatsiia reintehratsii Krymu; uporiad. i nauk. red. O. V. Kresin. Kyiv: Derzh. torh.-ekon. un-t, 206–210. DOI: 10.31617/k.knute.2022-03-18 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 3 квітня 2022 р.